

Martin Beck prowadzi śledztwo

Rafał Chojnacki

Na długo przed pojawieniem się Kurta Wallandera, błyskotliwego, choć skłonnego do depresji policjanta z Ystad, idolem miłośników powieści kryminalnej w całej Skandynawii był Martin Beck, policjant ze Sztokholmu, bohater serii powieści napisanych przez pisarską parę - Maj Sjöwall i Pera Wahlöö.

Sława tej serii sięgała nawet krajów byłego bloku komunistycznego, w Polsce opublikowano cztery spośród dziesięciu powieści, które szwedzka para napisała w latach 1965-1975¹.

Tryumfalny pochód przez ówczesne listy bestsellerów zakończyła przedwczesna śmierć Pera Wahlöö. W 2009 roku wydawnictwo Amber wróciło do wydawania powieści szwedzkiego duetu, tym razem zaczynając od początku.²

Szwedzki duet uważany jest też za klasyków literatury kryminalnej w Stanach Zjednoczonych. Amerykanie dość szybko poznali się na wartości tych powieści, a kolejne części dziesięciotomowej serii sprzedały się za Oceanem w ponad milionowym nakładzie.³

Oboje pisarze byli też dziennikarzami, Per pisał również wcześniej powieści kryminalne, jedna z nich, zatytułowana *Ciężarówka* (*Lastbilen* z 1962 roku) ukazała się w Polsce.

Zarówno jako żurnaliści, jaki i twórcy powieści kryminalnych Sjöwall i Wahlöö piętnowali w swojej twórczości słabość rządów socjaldemokratów. Ich skrajnie lewicowe poglądy⁴ są widoczne nie tylko w nastawieniu społeczeństwa wobec policyjnych detektywów, ale często również w opisach społecznego tła, charakterystycznego również dla późniejszej twórczości całej rzeszy skandynawskich pisarzy. W jednym z wywiadów Wahlöö powiedział, że ich głównym celem było wykorzystanie modelu powieści kryminalnej do propagowania postaw ideologicznych i rozwinięcia dyskusji na temat mieszczańskiego modelu "państwa opiekuńczego". Cykl powieści o sztokholmskich policjantach to również kronika, zawierająca komentarze do aktualnej sytuacji w Szwecji w latach 1965-1975.

Martin Beck jest najbardziej klasycznym modelem policjanta z północy, do którego w pewien sposób odwołują się wszyscy późniejsi detektywi policyjni z kolejnych skandynawskich, zwłaszcza szwedzkich serii. Jest oficerem Centralnego Biura Śledczego sztokholmskiej policji i jako

---

1 Powieści duetu Sjöwall i Wahlöö wydane w Polsce w XX wieku: *Śmiejący się policjant*, Czytelnik, Warszawa 1973; *Człowiek z Säffle*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1976; *Zamknięty pokój*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1980; *Jak kamień w wodę*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1990.

2 W aktualnej edycji wydawnictwa Amber ukazały się do tej pory: *Roseanna* (2009), *Mężczyzna, który rozplynał się w powietrzu* (2009) i *Mężczyzna na balkonie* (2009).

3 André Schiffrin, *The Business of Books*, Verso, London 2001, s. 53.

4 W notce biograficznej, poświęconej Wahlöö, Janet E. Lorenz wspomina, że dziennikarz został nawet deportowany z pozostającej pod rządami generała Franco Hiszpanii. Miało to miejsce w 1957 roku. [Lorenz, Janet E., *Maj Sjöwall and Per Wahlöö*, [w:] *Critical Survey of Mystery and Detective Fiction*, (red.) Carl Rollyson, Pasadena 2008, s. 1611.].

przedstawiciel systemu państwowego stoi niejako „po drugiej stronie barykady”. Nie przeszkadza to jednak w pokazaniu oczekiwań szwedzkiego społeczeństwa wobec władzy. Sjöwall i Wahlöö bardzo dokładnie piętnują postawę niektórych policjantów, którzy wykorzystują niedoskonałe prawo, poniżają przesłuchiwanym lub naginają procedury dla własnych celów. Opisują też stosunek zwykłych obywateli do przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości. Ludzie są wobec policjantów często nieufni, a nawet otwarcie wrocy.

Jak przystało na pracoholika, Martin Beck ma problemy rodzinne, jest rozwodnikiem, bardzo trudnym partnerem. Jako policjant jest błyskotliwy i wymagający wobec współpracowników. Sjöwall i Wahlöö doskonale ukazali model działania policji, rozmaite typy osobowości, niekiedy bardzo różniących się od siebie bohaterów. Martin Beck, mimo że był centralną postacią serii, często usuwał się nieco na bok, robiąc miejsce swoim kolegom, ich życiu i ich problemom. W rezultacie można uznać, że bohaterami cyklu jest cały dowodzony przez niego zespół Centralnego Biura Śledczego w Sztokholmie.

Jedną z najbardziej wyrazistych postaci w zespole jest Lennart Kollberg, idealista, który powoli traci złudzenia związane z pracą w policji. Pacyfista, który obserwuje brutalnie tłumione przez władzę zamieszki, traci powoli wiarę w sprawiedliwość. Jest jednak najbliższym przyjacielem Becka, często jedynym na którego Martin może liczyć.

Ten model związku między bohaterem a jego kolegami z pracy jest kontynuowany przez Henninga Mankella, K. Arne Bloma, Olova Svedelida, Kenneta Ahla i Leifa G. W. Perssona, a w niektórych powieściach również przez Håkana Nesslera czy Åke Edwardsona. Wszyscy oni opisują postaci z problemami, które znajdują wsparcie jedynie wśród innych, podobnych do nich policjantów. Nawet jeżeli nie borykają się z permanentnym brakiem więzi rodzinnych, to i tak prawdziwe życie odnajdują jedynie w pracy. Jest to swoisty typ antybohatera, człowieka obciążonego wadami i często trudno nawiązującego kontakty międzyludzkie.⁵

Międzynarodowa krytyka literacka kilkakrotnie zarzucała tandemowi Sjöwall i Wahlöö kopiowanie rozwiązań fabularnych z klasycznych powieści Eda McBaina⁶ (które na szwedzki przekładał właśnie ów pisarski duet), jednak nawet tego rodzaju oskarżenia nie wpłynęły negatywnie na popularność serii o sztokholmskich policjantach. Niektórzy badacze bronili nawet autorów, zwracając uwagę na specyfikę pracy tłumacza, która wymusiła na nich zapoznanie się z procedurami policyjnymi różnych krajów, co skwapliwie wykorzystali później we własnej pracy.⁷ Martin Beck stał się jednym z najczęściej filmowanych bohaterów w historii ekranizacji szwedzkiej literatury. Filmy kinowe, kilka seriali, a nawet produkcje realizowane w Niemczech (*Der Mann*,

5 John Anthony Cuddon, Claire Preston, hasło: *Policier*, [w:] *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, Blackwell Publishing, New York 1998, s. 684.

6 Peter Swirski, *All Roads Lead to the American City*, Hong Kong University Press, Hong Kong 2007, s. 52.

7 Gun Edberg-Caldwell, *Sjöwall, Maj*, [w:] *Who's who in Contemporary Women's Writing*, (red.) Jane Eldridge Miller, Routledge, Florence 2001, s. 303.

der sich w Air auflöste w którym w roli Becka wystąpił Derek Jacobi) i w Stanach Zjednoczonych (bohater odtwarzany przez Waltera Matthau w filmie *The Laughing Policeman* nosi zmienione nazwisko: Jake Martin, a akcję przeniesiono do San Francisco). Obecnie wielką popularnością cieszy się szwedzki serial, którego scenarzyści uwspółcześili realia opowiadanych historii i dopisali wiele nowych wątków (w 2008 roku rozpoczęto wyświetlanie czwartego sezonu). W rolach głównych obsadzono znanych szwedzkich aktorów: Petera Habera i Mikaela Persbrandta.

Spoleczna tematyka powieści z cyklu o Martinie Becku i zespole Centralnego Biura Śledczego pchnęła w latach sześćdziesiątych literaturoznawcę Bengta Nermana, do rozpoczęcia dyskursu naukowego, dotyczącego zasadności akademickiego podziału literatury na *wysoką* i *niską*.⁸

Zdaniem Nermana powieści szwedzkiego duetu wykraczają poza ten sztuczny podział, niosąc istotne przesłanie, opakowane w atrakcyjną fabułę, zapewniającą komercyjny sukces.

Martin Beck od 1971 roku jest patronem corocznej nagrody, którą Szwedzka Akademia Kryminału (Svenska Deckarakademin) przyznaje najlepszej powieści zagranicznej.

Cykl o Becku jest co jakiś czas wznawiany, wciąż ukazują się na całym świecie kolejne przekłady.

Wzrost popularności skandynawskiego kryminału sprawił, że wielu czytelników odkrywa teraz korzenie tego nurtu. Większość powieści wchodzących w skład serii jest wciąż entuzjastycznie przyjmowana. Na opinii zarówno środowiska krytyczno-literackiego, jak i zwykłych czytelników powieści duetu Sjöwall i Wahlö zaważyły przede wszystkim lansowane przez pisarzy poglądy.

Okazuje się bowiem, że dla wielu postulat „państwa przyjaznego obywatelom” jest do dziś aktualny. W prozie szwedzkiego duetu odczytujemy postulaty lewicowe, czasem nawet skrajnie lewicowe. Policjanci z ich powieści nie nadają się na kumpli, mają swoje słabości, często również intelektualne. W późniejszych tomach cyklu zdarza się nawet, że sympatia czytelnika ma być raczej ukierunkowana na postać przestępcy, którego sytuacja zmusiła do zejścia na złą drogę.

Najważniejszym atutem cyklu pozostaje jednak bardzo naturalistyczne spojrzenie na pracę policji. Nie bez powodu Sjöwall i Wahlö uważani są za klasyków „kryminału proceduralnego”. Patrząc pod tym kątem, trzeba przyznać, że praca dziennikarska duetu przyczyniła się pozytywnie do opisów skomplikowanych metod śledczych.

Mocną stroną serii o Becku są również ciekawe portrety psychologiczne, o których wspominałem we wstępie. Bohaterowie są żywi, zdają się wchodzić na karty powieści wprost z ulicy. Czytając kolejne tomy niekiedy zapomina się, że powstały przed czterdziestu laty.

---

8 Lars G. Warne, *A History of Swedish Literature*, University of Nebraska Press, Lincoln 1996, s. 408.